

Adam Romejko

Uniwersytet Gdański, Gdańsk | Wydział Nauk Społecznych
ORCID: 0000-0002-8513-2955, e-mail: adam.romejko@ug.edu.pl

IRLANDZKA KWESTIA NARODOWA W TWÓRCZOŚCI MUZYCZNEJ ZESPOŁU THE DUBLINERS

Streszczenie

Najsukuteczniejszym narzędziem do budowania narodowej świadomości jest znalezienie negatywnego punktu odniesienia w postaci obcego narodu lub państwa. Dla Irlandczyków są nimi Anglicy, których chętnie określa się mianem Anglosasów, a nawet Sasów, oraz Wielka Brytania. Dzieje Irlandczyków naznaczone są angielskim uciskiem, który w czasie reformacji zyskał kolejny faktor w postaci prześladowania religijnego. W konsekwencji katolicyść stała się znakiem rozpoznawczym Irlandczyków i to w sytuacji, gdy nie brakowało Irlandczyków wyznania protestanckiego, którzy nie identyfikowali się z angielską/brytyjską koroną. Irlandczyków chętnie prezentowano jako ludzi zacofanych, stąd też tak samo spoglądano na popularną wśród nich muzykę folkową. Zaslugą powstałego w 1962 roku zespołu The Dubliners było wzmocnienie irlandzkiej dumy narodowej – wielu uwierzyło, że nie ma konieczności, aby naśladować to, co angielskie lub amerykańskie. Wystarczy pozostać sobą. W wykonywanych utworach The Dubliners nawiązują do ważnych wydarzeń z historii irlandzkich zmagania o niepodległość. Można wskazać na rewolucję z 1798 roku, wielki głód (1845–1849), powstanie wielkanocne (1916) i niepokoje w Irlandii Północnej w dekadach po II wojnie światowej. Wiele postaci pojawiających się w balladach wykonywanych przez The Dubliners, nawet pies o imieniu Master McGrath, ma historyczny charakter. Do dzisiaj utwory w aranżacji The Dubliners są traktowane jako wzorcowe.

Słowa kluczowe: Anglia, Irlandia, katolicyzm, nacjonalizm, The Dubliners, Wielka Brytania

Abstract

THE IRISH NATIONAL QUESTION IN THE MUSICAL WORKS OF THE BAND THE DUBLINERS

The most effective tool for building national consciousness is to find a negative reference point in the form of a foreign nation or state. For the Irish, these are the English, who are often referred to as Anglo-Saxons or even Saxons, and Britain. The history of the Irish is marked by English oppression, which during the Reformation gained another factor in the form of religious persecution. Consequently, Catholicism became the hallmark of the Irish, and this in a situation where there was no shortage of Irish of the Protestant faith who did not identify with the English/ British crown. The Irish were eagerly portrayed as a backward people, and hence the folk music popular among them was looked down upon in the same way. The merit of the band The Dubliners, formed in 1962, was to strengthen Irish national pride – many came to believe that there was no need to imitate what was English or American. It is enough to remain oneself. In the songs performed, The Dubliners refer to important events in the history of the Irish struggle for independence. One can point to the Revolution of 1798, the Great Famine (1845–1849), the Easter Rising (1916) and the unrest in Northern Ireland in the decades following World War II. Many of the characters appearing in the ballads performed by The Dubliners, even a dog named Master McGrath, are historical in nature. To this day, songs arranged by The Dubliners are regarded as exemplary.

Keywords: Britain, Catholicism, England, Ireland, nationalism, The Dubliners

Wstęp

Wprawdzie poszczególne narody funkcjonują w podobny sposób, to jednak można wskazać na to, co stanowi o ich unikatowości. Przywołując Irlandczyków, chętnie eksponuje się ich diasporalność – fakt, że większość osób mających irlandzkie korzenie mieszka poza Irlandią, przede wszystkim zaś w USA. Inną cechą typową dla Irlandczyków jest forma przekazu patriotycznych treści. Chodzi tu o muzykę, o pieśni nazywane (folkowymi) balladami. W tego typu przekaz dobrze wpisuje się zespół The Dubliners, który występował w latach 1962–2012. Do dzisiaj wielu twórców folkowych podkreśla, że to on stanowił dla nich artystyczną inspirację.

Niniejszy artykuł podzielono na trzy części – w pierwszej zaprezentowano kwestię irlandzkiego nacjonalizmu, w drugiej The Dubliners i ich twórczość, a w trzeciej wskazano na narodowe treści zawarte w wykonywanych przez nich utworach. Używane określenia *nacjonalizm* i *nacjonalistyczny* mają neutralny charakter, co potwierdza fakt, że tak nazywane ugrupowania irlandzkie, osadzone w politycznym środku, nie akceptują działań przemocowych.

Utwory The Dubliners autor analizował, korzystając z własnej płytoteki, serwisu muzycznego Deezer oraz serwisów internetowych YouTube, Discogs i AZLyrics.

Osobom chcącym poszerzyć znajomość dziejów Irlandii, szczególnie zaś kwestii irlandzkiego nacjonalizmu, poleca się opracowania profesora Wawrzyńca Konrada Konarskiego (1957–), uchodzącego w Polsce za wybitnego znawcę tematu¹.

1. Podstawy irlandzkiego nacjonalizmu

Pytając o tożsamość narodową, najłatwiej udzielić odpowiedzi negatywnej, tj. wskazać na krytycznie oceniany punkt odniesienia, np. w postaci wrogiego narodu czy państwa. Dla Irlandczyków takim punktem identyfikacyjnego odniesienia jest to, co brytyjskie, przede wszystkim zaś angielskie, bądź – odwołując się do przeszłości – anglosaskie czy saskie. Jest to konsekwencją doświadczeń historycznych związanych z trwającym blisko tysiąc lat politycznym, ekonomicznym, kulturowym, w tym religijnym, uzależnianiem Irlandii przez wschodniego sąsiada.

Ważnym postulatem w ramach irlandzkiego nacjonalizmu jest egzystencja państwa obejmującego całą wyspę – Irlandię, dlatego obecną sytuację polityczną, z Irlandią Północną wchodzącą w skład Zjednoczonego Królestwa, ocenia się jako niezadowalającą. To, że Irlandia nie miała w przeszłości jednego scentralizowanego państwa, skutkuje tym, że irlandzki nacjonalizm wpisuje się w model nacjonalizmu kulturowego, w którym skupia się na takich kwestiach, jak: wspólne pochodzenie, język, obyczaje, kultura.

Irlandzki nacjonalizm inspirowany jest lewicowymi ruchami wyrosłymi z rewolucji francuskiej. Lewicowość i nacjonalizm w kontekście irlandzkim idą ze sobą w parze ze względu na to, że większość Irlandczyków stanowiła część brytyjskiego proletariatu, który niewiele miał wspólnego z klasą posiadaczy utożsamianych z tym, co prawicowe (konserwatywne). Stąd irlandzki robotnik miał poglądy lewicowe, a jednocześnie swoją przynależność narodową definiował przez katolicyzm.

Szukając momentu wykrystalizowania się zrębów irlandzkiego nacjonalizmu, można wskazać na XVI wiek, tj. na czas reformacji i kontrreformacji. Prześladowania protestanckie sprawiły, że doświadczający ich katolicy, mający korzenie celtyckie oraz będący potomkami normańskich osadników, uznali, że łączy ich jedna sprawa, tj. jedna wiara i jedna ojczyzna. Wzmacnianie protestanckiej kontroli nad Irlandią rozpoczęte za czasów Henryka VIII (1491–1547) spotkało się z niechętnym przyjęciem, czego potwierdzeniem był np. bunt w Kildare (1534–1535). Konsekwencją było osadnictwo (tzw. plantacje) szkockich i angielskich protestantów na terenie Irlandii, które miało miejsce w XVI i XVII wieku.

¹ Na uwagę zasługują następujące opracowania: Wawrzyniec Konarski, *Nieprzejednani: rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej* (Warszawa: Agencja Wydawnicza Tor, 1991); Wawrzyniec Konarski, *A predominant party system: the case of Ireland* (Warszawa: brak wydawcy, 1994); Wawrzyniec Konarski, *Nacjonalizm w nowożytnej historii Irlandii, 1782–1921* (Poznań: Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, 1997); Wawrzyniec Konarski, *Pragmatycy i idealisci: rodowód, typologia i ewolucja ugrupowań politycznych nacjonalizmu irlandzkiego w XX wieku* (Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna; Warszawa: Uniwersytet Warszawski. Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Wyższa Szkoła Humanistyczna, 2001); Wawrzyniec Konarski, *System Konstytucyjny Irlandii* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2005).

Pozbawiając majątków katolickich właścicieli, rozpoczęto wielowiekowy konflikt wyznaniowy².

Wzmoczone ruchy o narodowym charakterze ujawniły się w po rebelii (Irish Rebellion) z 1641 r., kiedy podjęto próbę stworzenia niezależnego państwa irlandzkiego. W ramach Konfederacji z Kilkenny (Confederation of Kilkenny) postulowano irlandzkie królestwo, niezależne od władz angielskich, a jednocześnie wyrażano zgodę na wspólnego monarchę. Odpowiedzią ze strony angielskiej – wówczas pod rządami Olivera Cromwella (1599–1658) – był podbój Irlandii, którego dokonano latach 1649–1652³.

W XVIII w. zasiadający w irlandzkim parlamencie (byli to wówczas protestanci) zgłaszali postulat zwiększenia samorządności Irlandii. Powstała wówczas Irlandzka Partia Patriotów (Irish Patriot Party), której udało się w latach 1782–1783 wywalczyć legislacyjną niezależność. Nacjonalizm partii cechował się otwartością na element katolicki i protestancki. Wiele osób wówczas zaangażowanych na rzecz niezależności Irlandii było protestanckimi nacjonalistami. Konsekwencją naśladownictwa wydarzeń w rewolucyjnej Francji była rebelia w Irlandii, która wybuchła w 1798 roku (Irish Rebellion of 1798). Została ona stłumiona, a irlandzki parlament w 1800 roku dokonał samorozwiązania, popierając unię z Wielką Brytanią, co doprowadziło do powstania w 1801 roku Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii⁴.

Irlandzki ruch narodowy rozwijał się w dwóch kierunkach. W ramach pierwszego, do którego należeli m.in. Młodzi Irlandczycy (Young Irlanders), określanego mianem republikańskiego, dopuszczano przemoc jako drogę do świeckiego państwa równych obywateli irlandzkich. Efektem była m.in. nieudana rebelia w 1848 roku. Drugi nurt, określaný nacjonalistycznym, będąc bardziej umiarkowanym, nie godził się na stosowanie przemocy. Wprawdzie członkami obu nurtów byli katolicy, to jednak przez kościelnych hierarchów wspierany był ten drugi. Dzięki temu w 1829 roku udało się wywalczyć polityczną i religijną wolność dla katolików (Catholic Emancipation Bill)⁵.

Na antybrytyjskie nastroje wyraźny wpływ miał wielki głód (Great Hunger, Great Famine), tj. niedostatek żywności w latach 1845–1849, będący skutkiem zarazy ziemniaczanej. Szacuje się, że ok. 1,5 mln Irlandczyków zmarło z głodu, ponad 1 mln zaś wyemigrowało. Ludność wsi zmniejszyła się o jedną czwartą. Wydarzenie to stało się ważnym elementem narodowego abecadła Irlandczyków. Chętnie powtarzano słowa: „Bóg zesłał zarazę, ale głód Anglicy”. Odnoszą się one do faktu, że w czasie głodu w Irlandii było pod dostatkiem żywności (zboża), której w świadomy sposób nie udostępniono głodującym⁶.

2 Stanisław Grzybowski, *Historia Irlandii* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977), 165–172.

3 Grzybowski, *Historia Irlandii*, 226–229.

4 Adam Kucharski, *Historia Irlandii w źródłach. 1155–1998* (Brzezia Łąka: Wydawnictwo Poligraf, 2013), 52–55.

5 John Henry Whyte, „Wiek Daniela O’Connella (1800–1847)”, w: *Historia Irlandii*, red. Theo W. Moody, F.X. Martin (Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 1998), 256–258; Mieczysław Żywczyński, „Z dziejów stosunku Watykanu do Anglii w latach 1843–1844”, *Przegląd Historyczny* 33 (1935): 319–320.

6 Grzybowski, *Historia Irlandii*, 288–291.

Powstają kolejne organizacje narodowe – Irlandzkie Bractwo Republikańskie (Irish Republican Brotherhood) i Bractwo Fenian (Fenian Brotherhood). Z ich inicjatywy wybuchła rewolta w 1867 roku. Jednocześnie działano na rzecz Irlandii w Parlamencie Zjednoczonego Królestwa w Westminsterze, gdzie aktywni byli irlandzcy nacjonałiści. W XIX wieku w wyraźny sposób podejmowano starania mające na celu podniesienie kultury irlandzkiej w postaci intelektualnego ruchu odrodzenia celtyckiego (Celtic Revival). Realizowano to m.in. z pomocą wydawanych wówczas czasopism. Irlandzką kulturę promowano poprzez wspieranie języka irlandzkiego (gaelickiego) oraz uprawianie rodzimych dyscyplin sportowych. Faktem jest jednak to, że język irlandzki nie stał się istotnym nośnikiem tego, co narodowe. Rolę tę przejął język angielski⁷.

Działania irlandzkich nacjonalistów spotkały się z negatywnym przyjęciem przez protestantów, którzy zamieszkiwali w Ulsterze. W 1912 roku powołano do istnienia Ochotników Ulsterskich (Ulster Volunteers), irlandzką unionistyczną, lojalistyczną organizację paramilitarną, po roku przeorganizowaną w Ulsterskie Siły Ochotnicze (Ulster Volunteer Force), które za cel postawiły sobie zablokowanie wprowadzenia w życie promowanego przez irlandzkich nacjonalistów samorządu krajowego (Home Rule) dla Irlandii. Odpowiedzią ze strony nacjonalistów było utworzenie w tym samym roku w Dublinie paramilitarnej organizacji Irlandzkich Ochotników (Irish Volunteers), którzy wzięli udział w powstaniu wielkanocnym (kwiecień 1916 r.). Ponieważ 15 przywódców powstania stracono, a wielu uwięziono, przeciętni Irlandczycy zaczęli sympatyzować z siłowymi działaniami na rzecz niepodległości. Władze brytyjskie omyłkowo obarczyły dotychczas niewielką partię republikańską Sinn Féin odpowiedzialnością za wybuch powstania, dzięki czemu w oczach irlandzkiej opinii publicznej stała się ona znaczącym graczem politycznym. Po upadku powstania wielkanocnego Irlandzcy Ochotnicy zjednoczyli się z Irlandzką Armią Obywatelską (Irish Citizen Army), tworząc Irlandzką Armię Republikańską (Irish Republican Army, IRA), której celem było odłączenie Irlandii od Wielkiej Brytanii. Działania zakończyły się sukcesem – w 1921 roku Irlandia stała się niepodległym państwem⁸. Symbolicznym momentem było opuszczenie przez Irlandię Wspólnoty Brytyjskiej (Commonwealth of Nations) w 1949 roku⁹.

Ważnym faktorem dla realizacji „sprawy irlandzkiej” była i nadal jest irlandzka diaspora, szczególnie ta w USA. Jako przykład można wskazać osobę premiera i prezydenta Irlandii Éamona de Valery (1882–1975), który jako jeden z przywódców powstania wielkanocnego został skazany na śmierć. Ponieważ miał obywatelstwo amerykańskie, a Brytyjczykom zależało na wsparciu USA w wojnie z Niemcami, nie został stracony. Sam de Valera w USA szukał wsparcia dla niepodległościowych aspiracji Irlandii¹⁰.

7 Grzybowski, *Historia Irlandii*, 308–320.

8 Agnieszka Piórko, *Historia Irlandii Północnej* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008), 34–36.

9 Grzybowski, *Historia Irlandii*, 345.

10 Grzybowski, *Historia Irlandii*, 329–331.

Niepodległość nie przyniosła jedności wyspy w ramach jednego państwa, gdyż Irlandia Północna pozostała częścią Zjednoczonego Królestwa. Konsekwencją była eskalacja konfliktu narodowego, który w uproszczeniu określa się jako katolicko-protestancki. Symbolicznym wydarzeniem była krwawa niedziela (Bloody Sunday). 30 stycznia 1972 roku w Derry brytyjscy żołnierze zastrzelili 13 uczestników (14. osoba zmarła później w szpitalu) marszu protestacyjnego przeciwko zaostrzeniu przepisów prawnych, na mocy których dopuszczano uwięzienie na podstawie podejrzenia o terroryzm oraz zakazywano demonstracji i publicznych zgromadzeń¹¹. Okazją do pewnego ustabilizowania sytuacji było porozumienie wielkopiątkowe (Good Friday Agreement), które władze Irlandii i Wielkiej Brytanii razem z głównymi partiami politycznymi Irlandii Północnej zawarły 10 kwietnia 1998 roku w Belfaście¹².

Momentem pewnego przewartościowania nastawienia mieszkańców Irlandii Północnej do Wielkiej Brytanii było referendum dotyczące brexitu (23 czerwca 2016 r.). Za pozostaniem Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej było 56% głosujących w Irlandii Północnej, podczas gdy w całym państwie 52% głosujących opowiedziało się za jej opuszczeniem¹³. Zauważa się, że poglądy nacjonalistyczne dominują obecnie w Irlandii Północnej względem unionistycznych. Wielu przeciętnych obywateli dostrzega, że jest im bliżej do Irlandii niż do Wielkiej Brytanii, i to w sytuacji, gdy zamieszkujący tam katolicy stanowią obecnie (2022 r.) 42% społeczeństwa¹⁴.

2. Zespół The Dubliners i jego twórczość

The Dubliners (Dublińczycy) powstał w 1962 roku w Dublinie jako The Ronnie Drew Ballad Group (Balladowa Grupa Ronnie’ego Drewa)¹⁵. W ciągu pięciu dekad działalności zmieniali się grający w zespole muzycy. Najchętniej utożsamia się z nim dwóch pochodzących z Dublina artystów: Ronnie’ego (właśc. Josepha RONALDA) Drewa (1934–2008) oraz Luke’a KELLY’ego (1940–1984). Za sprawą tego drugiego, który zainspirował się lekturą opowiadań Jamesa JOYCE’a (1882–1941) pt. *Dubliners (Dublińczycy)*, uproszczono nazwę zespołu¹⁶. Kelly wyróżniał się „balladowym”, uderzającym w „mistyczne tony” głosem¹⁷, Drew zaś oferował głos „chropowaty”, „przepity”¹⁸. Kelly grał na banjo, a Drew na gitarze.

11 Piórko, *Historia Irlandii Północnej*, 100–107.

12 Kucharski, *Historia Irlandii*, 90–101.

13 Iwona Pawlas, „Brexit as Challenge for the European Union”, *Horyzonty Polityki* 8 (2017): 64–65.

14 „Main statistics for Northern Ireland. Statistical bulletin. Religion”, dostęp 27.11.2023, <https://www.nisra.gov.uk/system/files/statistics/census-2021-main-statistics-for-northern-ireland-phase-1-statistical-bulletin-religion.pdf>.

15 Na YouTube dostępne są archiwalne materiały prezentujące występy The Ronnie Drew Ballad Group.

16 Ronnie Drew, *Ronnie* (Dublin: Penguin Books, 2008), 58–59.

17 Na taką właściwość jego głosu zwraca się uwagę, szczególnie gdy wykonuje dwa utwory, tj. *Scorn Not His Simplicity* oraz *Raglan Road*.

18 Warto porównać piosenki kojarzone z jego osobą, tj. *Seven Drunken Nights* i *The Old (Auld) Triangle*. Powyższe określenie głosu Drew jest o tyle uzasadnione, o ile weźmie się pod uwagę nadużywanie alkoholu przez członków The Dubliners. Jedynie John Sheahan był abstynentem. Zobacz: Des Geraghty, *Luke Kelly*.

Pozostali członkowie zespołu grali na akordeonie, bodhranie, koncertynie, mandolinie, skrzypcach, tin whistle i wiolonczeli. Miejszem, w którym zespół powstał i w którym często występował w latach 60., był dubliński pub O'Donoghue's¹⁹.

Pierwszymi członkami grupy byli: Ciarán Bourke (1935–1988), Ronnie Drew, Luke Kelly, Barney McKenna (1939–2012) i (od 1964 r.) John Sheahan (1939–). Przez 50 lat do zespołu należeli, biorąc pod uwagę chronologię wchodzenia w jego skład: Bob Lynch (1935–1982), James McCann (1944–2015), Seán Cannon (1940–), Eamonn Campbell (1946–2017), Paddy Reilly (1939–) i Patsy Watchorn (1944–).

Już w latach 60. The Dubliners występowali regularnie na scenach w Dublinie i Londynie. W tym czasie współpracował z nimi Dominic Behan (1928–1989), ceniony pieśniarz irlandzki, autor tekstów piosenek, opowiadań, powieści i utworów scenicznych, który napisał dla nich wiele piosenek, w tym *McAlpine's Fusiliers*. Dzięki niemu podpisali umowę z północnoirlandzkim wydawnictwem muzycznym Major Minor Records, a jednocześnie mieli okazję uczenia się, w jaki sposób występować na większych scenach. Ich utwory prezentowano na falach powiązanego z wydawnictwem Radia Caroline²⁰. W 1967 roku wysokie miejsce na liście przebojów w Irlandii i Wielkiej Brytanii zajęły utwory *Seven Drunken Nights* oraz *The Black Velvet Band*. Pierwszy na brytyjskiej liście singli *Top 10* zajął ósme miejsce – pomiędzy utworami Rolling Stones i The Beatles. Zwracano uwagę, że w ciągu dwóch dni sprzedano 40 tys. kopii singla²¹.

W latach 70. The Dubliners rozpoznawano nie tylko w Irlandii oraz Wielkiej Brytanii, lecz także na kontynencie i w USA. Zainteresowanie zespołem powoli słabło, aby wzrosnąć w drugiej połowie lat 80. i na początku lat 90. dzięki nawiązaniu współpracy z zespołem The Pogues. Do znanych wspólnie wykonywanych utworów należą: *The Irish Rover*, *Jack's Heroes* i *Whiskey in the Jar*²². W 1995 roku z The Dubliners odszedł Ronnie Drew, co przelożyło się na ponowne osłabnięcie ich popularności. Zespół przypominał o sobie w czasie celebracji rocznic działania: 25. w 1987, 40. w 2003 i 50. w 2012 roku²³. Z ostatnią rocznicą związane było oficjalne zakończenie działalności. Za całokształt twórczości uhonorowano go *BBC Radio 2 Folk Awards*²⁴. Muzyczną kontynuację The Dubliners stanowi zespół The Dublin Legends.

Chętnie wskazuje się, że The Dubliners wykonują utwory wpisujące się w przestrzeń irlandzkiego folku²⁵, co nie jest uzasadnione. Uwidaczniająca się w utworach tematyka obejmuje nie tylko to, co irlandzkie, lecz także dalsze przestrzenie, z którymi jednak

A Memoir (Dublin: Basement Press, 1994), 110; „John Sheahan interviewed by Gay Byrne”, dostęp 27.11.2023, <https://youtu.be/Zlaaqo4nNuw>.

19 Drew, *Ronnie*, 62.

20 „Phil Solomon”, dostęp 27.11.2023, <https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/culture-obituaries/music-obituaries/8550941/Phil-Solomon.html>.

21 *Ronnie Drew. September Song*, reż. Sinéad O'Brien (Irlandia, 2008).

22 The Dubliners, *Ronnie Drew. September Song*.

23 „The Dubliners 50th Anniversary Concert 2012”, dostęp 27.11.2023, <https://youtu.be/wxNj2X3V5II>.

24 „Folk Awards”, dostęp 27.11.2023, <https://www.bbc.co.uk/radio2/events/folk-awards-2012/>.

25 *Luke – A Documentary on Luke Kelly*, reż. Sinéad O'Brien (Irlandia, 1999).

irlandzkość jest związana – to celtyckość (w tym szkockość), ale też i brytyjskość. Oprócz klasycznych ballad w repertuarze The Dubliners pojawiają się utwory o tematyce politycznej. Chwali się w nich m.in. IRA, przestrzega przed wojną nuklearną (w tym zagrożeniem ze strony ZSRR), niesprawiedliwością społeczną (w tym dyskryminacją czarnych w USA i Irlandzkich Trawelerów) oraz głodem w Sudanie. Polityczne motywy (zwłaszcza kwestia IRA) przełożyły się na to, że w Irlandii w latach 1967–1971 nie prezentowano ich utworów w państwowym radiu i telewizji (RTÉ). Tłumaczono to także obscenicznymi treściami zawartymi w piosenkach. Szczególnie krytycznie oceniano utwór *Seven Drunken Nights*. Zakazany na falach RTÉ, a prezentowany przez Radio Caroline, które docierało do odbiorców w Irlandii, Wielkiej Brytanii i na kontynencie (w Holandii i Niemczech), wpłynął na międzynarodową popularność zespołu²⁶.

Twórczość The Dubliners odegrała znaczącą rolę w budowaniu irlandzkiej świadomości narodowej – w samej Irlandii oraz w przestrzeni diasporalnej. Do tej pory muzyka folkowa traktowana była jako coś świadczącego o osobistym zacołaniu, czego trzeba było się wstydzić, szczególnie zaś języka angielskiego w jego irlandzkiej wersji. The Dubliners, którzy jako Irlandczycy odnieśli międzynarodowy sukces, pomogli rodakom odkryć w „cudowny” sposób, że można być jednocześnie nowoczesnym i tradycyjnym. Nie wstydziło się tego, w jaki sposób się wysławiają, że będą zakwalifikowani do irlandzkiego proletariatu. Miało to szczególne znaczenie dla tych, którzy zamieszkiwali w Wielkiej Brytanii, a którzy dobrze pamiętali zamieszczany w oknach pubów napis z zakazem wstępu dla Irlandczyków, czarnych i psów („No Irish, no blacks, no dogs”)²⁷.

Wspominając twórczość the Dubliners, Bono, wokalista zespołu U2, podkreślił, że nagle okazało się, że Irlandczycy nie muszą starać się być brytyjczy lub amerykańscy, lecz że powinni pozostać irlandzcy²⁸. Spośród The Dubliners szczególnie Ronnie Drew postrzegany był jako uosobienie irlandzkości (*complete Irishman*), a także jako personifikacja Dublina. Bono stwierdził, że w jego głosie była Irlandia, a Irlandia to nie deszcz i Brytyjczycy, ale to właśnie Ronnie Drew. Jego głos był specyficzny. W języku angielskim określa się go jako *gravel/ gravelly voice* (chropawy głos)²⁹. John Sheahan wspomina, że kiedy pierwszy raz usłyszał, jak on śpiewa, to był zszokowany, że człowiek jest w stanie wydawać z siebie takie dźwięki. Dodał, że przypominały one węgiel szorujący po podłodze³⁰. Drew był chwalony za umiejętność muzycznego komunikowania. Historia zawarta w wyraźnie wyśpiewywanych słowach skutecznie docierała do słuchaczy³¹.

Luke Kelly także był prezentowany jako rodzaj „narodowego skarbu”, z którego szczególnie Dublin powinien być dumny. Potwierdzeniem tego przekonania jest to, że władze

26 „Luke Kelly. Prince Of The City”, dostęp 27.11.2023, <https://youtu.be/OpUFGwCrmSI>.

27 „Luke Kelly. Prince Of The City”; „No proof? How the infamous ‘No Irish, no blacks, no dogs’ signs may never have existed”, dostęp 27.11.2023, <https://www.irishpost.com/life-style/infamous-no-irish-no-blacks-no-dogs-signs-may-never-have-existed-racist-xenophobic-148416>.

28 The Dubliners, *Ronnie Drew. September Song*.

29 Drew, *Ronnie*, passim.

30 „Ronnie Drew – Ronnie (RTE One 2008)”, dostęp 27.11.2023, <https://youtu.be/Tl2it-x-D4Q>.

31 The Dubliners, *Ronnie Drew. September Song*.

miejskie sfinansowały dwa pomniki upamiętniające jego osobę. Poświęcono im film dokumentalny, w którego tytule znalazło się odniesienie do tej „pomnikowej dwoistości”³². Innym eksponowanym miejscem poświęconym Kelly’emu jest jeden z mostów nad rzeką Tolka w Dublinie³³.

The Dubliners dystansowali się w stosunku do kwestii politycznych. Jeśli tematyka ta uwidaczniała się w wykonywanych przez nich utworach, to realizowano to na wesoło. Ronnie Drew przywołuje jako przykład piosenkę z 1967 roku pt. *The Old Alarm Clock* (*Stary budzik*). Dodaje, że członkowie zespołu, nie licząc Luke’a Kelly’ego, byli sceptycznie nastawieni do utworów, w których wzywało się do buntu (Irish rebel songs)³⁴. Okazało się, że to zdystansowanie było nie do utrzymania. Wyraźnie polityczna perspektywa Kelly’ego, który jako młody człowiek w czasie pobytu w Wielkiej Brytanii związał się działaczami komunistycznymi³⁵, oraz zmieniająca się sytuacja w Irlandii Północnej, której efektem była przemoc (w tym wobec dzieci), sprawiała, że nie można było pozostać obojętnym. Sama zaś publiczność wesołość towarzyszącą prezentacji tematów politycznych, w tym muzyczne opowieści o IRA, zaczęła traktować na poważnie, jako wezwanie do walki³⁶.

Nawiązując do politycznych poglądów Luke’a Kelly’ego, Ronnie Drew stwierdził, że się z nimi nie zgadzał, lecz nie godził się na to, aby rozbieżności zepsuły łączącą ich przyjaźń. Ostatecznie życiowy finisz Kelly’ego mocno wpisał się w „irlandzki katolicyzm” w postaci pogrzebu, który prowadził siedmiu duchownych, w tym brat Phila Coultera (1942–), autora utożsamianej z Kellym piosenki pt. *Scorn Not His Simplicity*³⁷.

Podsumowując prezentację twórczości The Dubliners, należy zwrócić uwagę, że wprawdzie większość wykonywanych przez nich utworów nie jest ich autorstwa, to jednak oni spopularyzowali je w Irlandii, Wielkiej Brytanii, na kontynencie i za oceanem. Stąd do czasów współczesnych ich utwory są traktowane przez kolejne grupy folkowe jako muzyczny paradygmat, w którym odbija się aranzacyjne spełnienie, a nawet doskonałość. Nierzadko mówi się o nich jako o wersjach ostatecznych (*definitive version*)³⁸.

3. Narodowe motywy w utworach The Dubliners

Tytuł ballady *God Save Ireland* to słowa idących na śmierć irlandzkich skazańców. Wzywając imienia Bożego, proszą dla ojczyzny, dla Erin, którą nazywają Wyspą, o łaskę bycia narodem wielkim i wolnym. Kimś, kto im w tym przeszkadza, jest mściwy angielski tyran. W tym, ale także w pozostałych utworach, wyraźnie sygnalizuje się ważny faktor irlandzkiej tożsamości narodowej. To negatywne odniesienie się do tego, co angielskie,

32 *Two Lukes*, reż. Adrian McCarthy (Irlandia, 2019).

33 Drew, *Ronnie*, 158.

34 „Ronnie Drew – Ronnie (RTE One 2008)”.

35 Geraghty, *Luke Kelly*, 46–48.

36 „Ronnie Drew – Ronnie (RTE One 2008)”.

37 „Luke Kelly. Prince Of The City”; Geraghty, *Luke Kelly*, 135–137.

38 „Luke Kelly. Prince Of The City”.

oraz szerzej (szczególnie w państwowym kontekście), co brytyjskie. Inaczej spogląda się na Walijszczyków i Szkotów. To „celtyccy bracia” Irlandczyków i to w sytuacji, gdy nie mają bojowego serca i dość szybko poddali się Anglikom bądź zostali przez nich przekupieni za niewielkie pieniądze³⁹. Niestety, zdarzają się także Irlandczycy, którzy dla materialnego zysku są gotowi służyć Anglikom⁴⁰.

Irlandczycy buntują się przeciw Anglikom, gdyż nie mają alternatywy. We wstępie do ballady *Rebellion* Ronnie Drew stwierdza: „Historia Irlandii to historia ucisku i walki narodu przeciwko niemu. Historia chciwych właścicieli ziemskich i przebiegłych polityków, którzy starali się pozbawić naród jego przyrodzonego prawa. W przeszłości w Irlandii w regularnych odstępach czasu te żale kipiały, a zwykli ludzie reagowali w jedyny dostępny dla nich sposób – buntem” („The history of Ireland is a history of oppression and the struggle of the people against it. The history of grasping landlords and conniving politicians who sought to deprive the people of their birthright. At regular times in Ireland’s past these grievances have boiled over the ordinary people have reacted in the only way open to them – rebellion”)⁴¹. Buntownicy są traktowani surowo. Skazuje się ich na śmierć, zadawaną nieraz w okrutny sposób, lub na wieloletnie więzienie, w tym na zesłanie do kolonii karnej w Australii⁴².

W utworach *The Dubliners* najczęściej przywołuje się trzy wydarzenia ważne z perspektywy irlandzkiego patriotyzmu. To rewolucja irlandzka (1798 r.), wielki głód (1845–1849) i powstanie wielkanocne (1916 r.).

W balladzie *Boulavogue* pojawia się ks. John Murphy (1753–1798), jeden z bohaterów rewolucji irlandzkiej, który poprowadził rodaków do walki przeciwko protestanckim dzierżawcom (tzw. *yeomen*). Po przegranej spotkała go okrutna śmierć. Nie była ona daremna, gdyż przyjdą następni, którzy tak samo będą walczyć o wolność Irlandii. Kolejna ballada nt. walk w czasie rewolucji irlandzkiej to *The Rising of the Moon*. Jej tematem jest bitwa pomiędzy Zjednoczonymi Irlandczykami (United Irishmen), dowodzonymi przez Theobalda Wolfe’a Tone’a (1763–1798), a siłami brytyjskimi. Podobnie jak ks. Murphy’ego zalicza się go do grona bohaterów narodowych. Znanym uczestnikiem rewolucji był John Kelly (1773–1798), któremu poświęcono balladę *Kelly The Boy From Killane*.

Motyw Zjednoczonych Irlandczyków (popularnie nazywanych Croppies⁴³) i ich walk w czasie rewolucji pojawia się w balladzie *The Croppy Boy*. Tytułowego bohatera, zdradzonego za gwineę przez kuzyna, skazano na śmierć i pochowano w bezimiennym grobie. Inny uczestnik rewolucji, którego postać wyraźnie odbija się w irlandzkiej mitologii narodowej, to Roddy McCorley, którego powieszono w 1800 roku⁴⁴.

39 *The Dubliners, The Sea Around Us; The Dubliners, The Battle Of The Somme / Freedom Come-All-Ye; Parcel Of Rogues.*

40 *The Dubliners, For What Died The Sons Of Róisín; The Dubliners, The Saxon Shilling.*

41 „The Dubliners – Rebellion”, dostęp 27.11.2023, <https://youtu.be/TZcWo1UCZQ4>.

42 *The Dubliners, The Black Velvet Band; The Dubliners, The Fields of Athenry.*

43 Określenie to nawiązuje do krótkiej fryzury (crop) noszonej przez Irlandczyków, podkreślających w ten sposób sprzeciw wobec Brytyjczyków (protestantów), z którymi kojarzono pudrowane peruki.

44 *The Dubliners, Roddy McCorley.*

Obok rewolucji z 1798 roku dla irlandzkiej świadomości narodowej ważne znaczenie ma pamięć o wielkim głodzie. Motyw ten jest obecny w utworach wykonywanych przez The Dubliners. Najbardziej rozpoznawalną jest ballada *The Fields of Athenry*, gdyż jest wykonywana na stadionach przez irlandzkich kibiców piłki nożnej⁴⁵. Pewien Michael, mieszkaniec Athenry, ukradł zboże, żeby nakarmić swoją rodzinę, za co wysłano go do kolonii karnej w Australii. Żegnając żonę, prosi ją, aby z godnością wychowała ich dziecko. Głód, który wypycha Irlandczyków na emigrację, uwidacznia się m.in. w balladzie *Now I'm Easy*.

W wykonywanych utworach The Dubliners nawiązują do powstania wielkanocnego. Z nim chętnie utożsamiany jest utwór wykonywany w języku gaelickim pt. *Oró, Sé Do Bheatha 'Bhaile*. To pieśń weselna, która nabrała politycznego charakteru po dopisaniu nowych wersów przez Patricka Pearse'a (1879–1916), nauczyciela, adwokata, poetę, przede wszystkim zaś przywódcę powstania wielkanocnego. Wzywa się w niej do odebrania ziemi, którą ukradziono Irlandczykom. W balladzie *The Foggy Dew* poucza się, że Irlandczycy powinni walczyć z „brytyjskimi Hunami” („Britannia's Huns”), a nie razem z nimi przeciw Turkom w bitwie o Gallipoli (1915–1916). Wprawdzie powstanie upadło, to jednak świat z podziwem patrzył na tych, „którzy walczyli, by światło wolności mogło świecić przez mglistą rosę” („who bore the fight that freedom's light might shine through the foggy dew”).

Ze zdobyciem przez Irlandię niepodległości w 1921 roku związana była połowiczna radość. Została jeszcze Irlandia Północna, której należy pomóc w połączeniu się z resztą wyspy. Dzieło to wymaga wysiłku, a nawet poświęcenia życia. O tym przypomina ballada *The Patriot Game*, w której opowiada się o młodzieńcu o nazwisku O'Hanlon. To postać autentyczna. Fergal O'Hanlon (1936–1957) był bojownikiem IRA, który razem z Seánem Southem (1928–1957) zginął w czasie ataku na komisariat policji we wsi Brookeborough w południowej Irlandii Północnej. Obaj stali się bohaterami narodowymi⁴⁶. Wpływ na wzrost napięcia w Irlandii Północnej miała obecność brytyjskich żołnierzy patrolujących ulice miast. Do tego nawiązuje się w balladzie *The Town I Loved So Well*. Wprawdzie w Derry żyje się ciężko, to jednak należy się za nie modlić, aby dla tego ukochanego miasta nastał lepszy dzień.

Wielowiekowa obecność Anglików w Irlandii odcisnęła na niej wyraźne piętno, czego wielu nie akceptowało⁴⁷. To dlatego działacze IRA dokonali w Dublinie „zamachu” na Lorda Nelsona, wysadzając 8 marca 1966 roku kolumnę, na której znajdowała się jego statua. O tym wydarzeniu mowa jest w balladzie *Nelson's Farewell*, do której w prześmiewczy sposób włączono utwór ku czci walecznych grenadierów brytyjskich (*The British Grenadiers*) oraz quasi-hymn brytyjski, tj. *Rule, Britannia! (Panuj, Brytanio!)*. Irlandczycy nie potrzebują Nelsona u siebie – wystarczy, że stoi w Londynie na Trafalgar Square.

45 „Irish Fans Sing Fields of Athenry Against Spain, Euros 2012”, dostęp 27.11.2023, <https://youtu.be/fZmYv6kDutw?t=30>.

46 Piórko, *Historia Irlandii Północnej*, 52–53.

47 The Dubliners, *Second World Song*.

Warto nadmienić, że miesiąc po zniszczeniu kolumny, w czasie jednego z występów, The Dubliners w żartobliwy sposób wykorzystali pochodzącą z rozbitej statui głowę Nelsona⁴⁸.

Prezentacja kwestii politycznych „na wesoło” odbija się nie tylko w *Pożegnaniu Nelsona*, lecz także w innych balladach. Humorem wyróżniają się: *The Old Alarm Clock*, *Master McGrath*, *Johnston's Motor Car*, *Off To Dublin In The Green (The Merry Ploughboy)*, *The Old Orange Flute* i *O'Connell's Steam Engine*. W *The Old Alarm Clock* opowiada się o Irlandczyku, którego w Londynie uznano za wysoce niebezpiecznego, gdyż miał stary budzik oraz zieloną koszulę i dlatego wtrącono go na 10 lat do więzienia. Polityczne uświadomienie obejmuje nie tylko Irlandczyków, ale wszystkie stworzenia zamieszkujące Irlandię, w tym charta o imieniu Master McGrath⁴⁹, który w 1869 roku wygrał wyścigi w Irlandii Północnej. Ciesząc się zwycięstwem, wznosił patriotyczne hasło „Niech żyje Republika” („Long live the Republic”).

Bohaterami *Johnston's Motor Car* są członkowie IRA, którzy zarekwirowali samochód pewnego doktora Johnstona. Wręczając pokwitowanie, zapewnili, że otrzyma go z powrotem, gdy Irlandia odzyska niepodległość. Inny członek IRA pojawia się w *Off To Dublin In The Green*. To młodzieniec radośnie pracujący na polu. Nie mógł ścierpieć, że Anglosasi ukradli jego ojczyznę i dlatego przyłączył się do IRA. Kiedy Irlandia będzie wolna, wróci do tego, co kocha – do orania, a przede wszystkim do Mary, z którą się ożeni w miejscowym kościele.

Miłość do kobiety, która jest w stanie wpłynąć na zmianę politycznej strony, zaprezentowana została w balladzie *The Old Orange Flute*. Jej bohaterem jest protestancki tkacz, którego katolicka żona „przerobiła” na papistę, czego potwierdzeniem były różańce odmawiane przez niego w kościele. Tylko jego oranżystowski flet nie chciał „konwertować”. Ciągle wygrywał *The Protestant Boys* i *Croppies Lie Down*, piosenki upamiętniające protestanckie zwycięstwo w czasie wojny irlandzkiej (1689–1691) oraz upadek rewolucji z 1798 roku.

Z perspektywy państwa brytyjskiego Irlandczyk jest dobry, jeśli można go wykorzystać jako tanią siłę zasilającą szeregi robotników i żołnierzy. Na wesoło temat ten pojawia się w utworze *O'Connell's Steam Engine*. Mowa w nim o maszynie parowej z Dublina produkującej masowo irlandzkie dzieci. Wyraża się jednocześnie smutek, że nikt nie przejmuje się ciężką dolą Irlandczyków.

Motyw ekonomicznego wyzysku obecny jest w innych utworach wykonywanych przez The Dubliners, szczególnie w tych, które odnoszą się do funkcjonowania Irlandczyków w przestrzeni diasporalnej – przede wszystkim w sąsiedniej Wielkiej Brytanii i w USA. Jako przykład warto przywołać następujące utwory: *McAlpine's Fusiliers*, *Building Up and Tearing England Down*, *My Little Son*, *The Blantyre Explosion*, *The Molly Maguires*, *Joe Hill*, *Working Man* i *School Days Over*.

48 Drew, *Ronnie*, 112.

49 Pies ten to historyczna postać. Żył w latach 1866–1873. Zobacz: Geoffrey Cobb, „Master McGrath was superstar greyhound”, dostęp 27.11.2023, <https://www.irishecho.com/2022/7/master-mcgrath-was-superstar-greyhound>.

Powyższe ballady poświęcone są irlandzkim budowlańcom (głównie tym od autostrad i metra w Londynie) oraz ciężko pracującym od najmłodszych lat w kopalniach. Wykorzystuje się ich z chęci zysku, ale także odwołuje się do ich katolicyzmu, która jawi się jako coś, co każdy protestant powinien na wszelkie sposoby zwalczać. Jedni się buntują, w tym zbrojnie⁵⁰, inni znoszą swój los w pokorze, wiedząc, że jako żebracy nie mają nic do powiedzenia⁵¹. Dwa utwory chętnie postrzegane są jako „hymny” robotniczego świata. To *Joe Hill* i *Working Man*. Tytułowy bohater pierwszego to działacz angażujący się w walkę o prawa robotników amerykańskich kopalni i fabryk. Drugi utwór opowiada o doli górników, którzy w kopalniach ciężko pracują do końca życia i to pomimo złożenia przysięgi, że tam nie wrócą, jeśli będą mieli taką okazję.

Z przebywaniem na emigracji wiąże się powolne budowanie stabilności życiowej imigrantów i ich potomków. Czymś, przed czym nie można jednak uciec, jest tęsknota za Irlandią, którą się idealizuje jako kraj wielkiej urodziwości i szczęścia. Miłość do opuszczonych stron przekazuje się dzieciom i wnukom, powierzając im jednocześnie zadanie, aby wrócili i odbili ojczyznę z angielskich rąk, mszcząc się w ten sposób w imieniu przodków za doznane krzywdy. Powyższa perspektywa odbija się m.in. w balladach *Song for Ireland*, *Spencil Hill* i *Skibbereen*⁵².

Jako szczególnie politycznie nośne w kontekście konfliktu w Irlandii Północnej są dwa pochodzące z początku lat 70. utwory. To *Free The People* i *The Rebel*. Treścią pierwszego jest pocieszenie skierowane przez matkę do dzieci, których ojca aresztowano. Podkreśla, że jest on niewinny, bo jest dobrym człowiekiem i na pewno niedługo wróci do domu. Stanie się to dlatego, że Irlandczycy zwyciężą, ponieważ nikt nie jest zdolny do odebrania człowiekowi prawa do wolności. Drugi utwór to recytowany z muzycznym podkładem wiersz autorstwa Patricka Pearse'a. Tytułowy buntownik to zniewolony Irlandczyk. On i jego rodacy, doświadczając prześladowań, nie tracą nadziei, że się to zmieni. Odwołuje się do Bożej sprawiedliwości, a prześladowców przestrzega przed nieuchronną karą.

Zakończenie

Przez pół wieku muzycznej aktywności, szczególnie w dwóch pierwszych dekadach, zespół The Dubliners odciskał wyraźne piętno nie tylko na irlandzkim życiu artystycznym, ale także na duszy przeciętnego Irlandczyka. Z jednej strony, zyskując międzynarodowy rozgłos, nie wstydzono się irlandzkości z jej proletariackim stylem mówienia, co pozwoliło rodakom uwolnić się z kompleksu prowincji, dla którego przeciwwagą było to, co brytyjskie i amerykańskie, z drugiej przypomniano ważne wydarzenia z dalszej i bliższej przeszłości, z których płynęło pouczenie, że Irlandczycy nie powinni się poddawać

50 The Dubliners, *The Molly Maguires*.

51 The Dubliners, *My Little Son*.

52 The Dubliners, *Four Green Fields*.

w obliczu zagrożenia. Wprawdzie udało im się wiele osiągnąć, ale jest jeszcze niemało, m.in. w odniesieniu do Irlandii Północnej, do zrobienia. Podejmowana tematyka polityczna, przede wszystkim kwestie narodowe, okraszona była specyficznym humorem, którego mistrzem był Ronnie Drew. Niejednokrotnie był to humor przemieszany z gorzkimi łzami, bo w wyśpiewywanych utworach mowa była o tym, co trudne, pełne bólu i cierpienia. Do dziś wielu irlandzkich artystów podkreśla, że The Dubliners mieli ważkie znaczenie dla ich muzycznej edukacji.

Bibliografia

- „Phil Solomon”. Dostęp 27.11.2023. <https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/culture-obituaries/music-obituaries/8550941/Phil-Solomon.html>.
- Drew, Ronnie. *Ronnie*. Dublin: Penguin Books, 2008.
- Cobb, Geoffrey. „Master McGrath was superstar greyhound. Dostęp 27.11.2023. <https://www.irishecho.com/2022/7/master-mcgrath-was-superstar-greyhound>.
- „Folk Awards”. Dostęp 27.11.2023. <https://www.bbc.co.uk/radio2/events/folk-awards-2012>.
- Geraghty, Des. *Luke Kelly. A Memoir*. Dublin: Basement Press, 1994.
- Grzybowski, Stanisław. *Historia Irlandii*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977.
- „Irish Fans Sing Fields of Athenry Against Spain, Euros 2012”. Dostęp 27.11.2023. <https://youtu.be/fZmYv6kDutw?t=30>.
- „John Sheahan interviewed by Gay Byrne”. Dostęp 27.11.2023. <https://youtu.be/Zlaaqo4nNuw>.
- Konarski, Wawrzyniec. *A predominant party system: the case of Ireland*. Warszawa: brak wydawcy, 1994.
- Konarski, Wawrzyniec. *Nacjonalizm w nowożytnej historii Irlandii, 1782–1921*. Poznań: Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, 1997.
- Konarski, Wawrzyniec. *Nieprzejednani: rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej*. Warszawa: Agencja Wydawnicza Tor, 1991.
- Konarski, Wawrzyniec. *Pragmatycy i idealisci: rodowód, typologia i ewolucja ugrupowań politycznych nacjonalizmu irlandzkiego w XX wieku*. Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna; Warszawa: Uniwersytet Warszawski. Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Wyższa Szkoła Humanistyczna, 2001.
- Konarski, Wawrzyniec. *System Konstytucyjny Irlandii*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2005.
- Kucharski, Adam. *Historia Irlandii w źródłach. 1155–1998*. Brzezia Łąka: Wydawnictwo Poligraf, 2013.
- Luke – A Documentary on Luke Kelly*. Reż. Sinéad O’Brien. Irlandia, 1999.
- „Luke Kelly. Prince Of The City”. Dostęp 27.11.2023. <https://youtu.be/OpUFGwCrnSI>.

- „Main statistics for Northern Ireland. Statistical bulletin. Religion”. Dostęp 27.11.2023. <https://www.nisra.gov.uk/system/files/statistics/census-2021-main-statistics-for-northern-ireland-phase-1-statistical-bulletin-religion.pdf>.
- „No proof? How the infamous ‘No Irish, no blacks, no dogs’ signs may never have existed”. Dostęp 27.11.2023. <https://www.irishpost.com/life-style/infamous-no-irish-no-blacks-no-dogs-signs-may-never-have-existed-racist-xenophobic-148416>.
- Pawlas, Iwona. „Brexit as Challenge for the European Union”. *Horyzonty Polityki* 8 (2017): 57–76.
- Piórko, Agnieszka. *Historia Irlandii Północnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008.
- „Ronnie Drew – Ronnie (RTE One 2008)”. Dostęp 27.11.2023. <https://youtu.be/TI2it-x-D4Q>.
- Ronnie Drew. September Song*. Reż. Sinéad O’Brien. Irlandia, 2008.
- „The Dubliners 50th Anniversary Concert 2012”. Dostęp 27.11.2023. <https://youtu.be/wxNj2X3V5II>.
- The Dubliners. *Boulavogue*.
- The Dubliners. *Building Up and Tearing England Down*.
- The Dubliners. *For What Died The Sons Of Róisín*.
- The Dubliners. *Four Green Fields*.
- The Dubliners. *Free The People*.
- The Dubliners. *God Save Ireland*.
- The Dubliners. *Jack’s Heroes*.
- The Dubliners. *Joe Hill*.
- The Dubliners. *Johnston’s Motor Car*.
- The Dubliners. *Kelly The Boy From Killane*.
- The Dubliners. *Master McGrath*.
- The Dubliners. *McAlpine’s Fusiliers*.
- The Dubliners. *My Little Son*.
- The Dubliners. *Nelson’s Farewell*.
- The Dubliners. *Now I’m Easy*.
- The Dubliners. *O’Connell’s Steam Engine*.
- The Dubliners. *Off To Dublin In The Green (The Merry Ploughboy)*.
- The Dubliners. *Oró, Sé Do Bheatha ‘Bhaile*.
- The Dubliners. *Parcel Of Rogues*.
- The Dubliners. *Rebellion*.
- The Dubliners. *Roddy McCorley*.
- The Dubliners. *Rule, Britannia!*
- The Dubliners. *School Days Over*.
- The Dubliners. *Scorn Not His Simplicity*.
- The Dubliners. *Second World Song*.
- The Dubliners. *Seven Drunken Nights*.

- The Dubliners. *Skibbereen*.
The Dubliners. *Song for Ireland*.
The Dubliners. *Spencil Hill*.
The Dubliners. *The Battle Of The Somme / Freedom Come-All-Ye*.
The Dubliners. *The Black Velvet Band*.
The Dubliners. *The Blantyre Explosion*.
The Dubliners. *The British Grenadiers*.
The Dubliners. *The Croppy Boy*.
The Dubliners. *The Fields of Athenry*.
The Dubliners. *The Foggy Dew*.
The Dubliners. *The Irish Rover*.
The Dubliners. *The Molly Maguires*.
The Dubliners. *The Old Alarm Clock*.
The Dubliners. *The Old Orange Flute*.
The Dubliners. *The Patriot Game*.
The Dubliners. *The Rebel*.
The Dubliners. *The Rising of the Moon*.
„The Dubliners – Rebellion”. Dostęp 27.11.2023. <https://youtu.be/TZcWo1UCZQ4>.
The Dubliners. *The Saxon Shilling*.
The Dubliners. *The Sea Around Us*.
The Dubliners. *The Town I Loved So Well*.
The Dubliners. *Whiskey in the Jar*.
The Dubliners. *Working Man*.
Two Lukes. Reż. Adrian McCarthy. Irlandia, 2019.
Whyte, John Henry. „Wiek Daniela O’Connella (1800–1847)”. W: *Historia Irlandii*, red. Theo W. Moody, F.X. Martin, 245–258. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 1998.
Żywczyński, Mieczysław. „Z dziejów stosunku Watykanu do Anglii w latach 1843–1844”. *Przegląd Historyczny* 33 (1935): 319–323.

Cytowanie chicagowskie:

Romejko, Adam. „Irlandzka kwestia narodowa w twórczości zespołu The Dubliners”. *Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie* 31 (2024): 177–192. DOI: 10.18276/skk.2024.31-10.

Cytowanie oksfordzkie:

Romejko A., *Irlandzka kwestia narodowa w twórczości zespołu The Dubliners*. „Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie” 31 (2024), s. 177–192. DOI: 10.18276/skk.2024.31-10.